

Đurđina Lakošeljac

Odjel za povijest umjetnosti
Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2
HR - 23 000 Zadar

Prikaz knjige - Review

O prvoj monografiji posvećenoj gotičkom kiparu i graditelju Pavlu Vanucijevu iz Sulmone

On the First Monograph Dedicated to the Gothic Sculptor and Builder Paolo di Vanuzzi da Sulmona

Emil Hilje: *Zadarski kipar i graditelj Pavao Vanucijev iz Sulmone*,
Sveučilište u Zadru, Zadar, 2016., ISBN 978-953-331-120-3

This is a review of the book Zadar's Sculptor and Builder Paolo di Vanuzzi da Sulmona by Emil Hilje, published in 2016 by the University of Zadar, in the "Zephyrus" edition of the Art History Department. In this monograph dedicated to the Dalmatian architect and sculptor of Italian origins, Paolo di Vanuzzi da Sulmona, the author has taken a systematic and research-based approach to supplement our present insights on the life and work of this Gothic master.

Keywords: *sculpture, architecture, Paolo da Sulmona, 14th century, Zadar, Sulmona*

U izdanju Sveučilišta u Zadru, u sklopu Biblioteke Zephyrus Odjela za povijest umjetnosti, 2016. godine objavljena je knjiga *Zadarski kipar i graditelj Pavao Vanucijev iz Sulmone* hrvatskog povjesničara umjetnosti i sveučilišnog profesora Emila Hilje. Iako su lik i djelo majstora Pavla iz Sulmone otprije bili poznati u znanstvenoj literaturi, dosad nije bilo pokušaja da se njegova kiparska i graditeljska djelatnost sustavno istraži, obradi i monografski prezentira, stoga ova knjiga predstavlja važan korak u procesu zaokruživanja dosad poznatog majstorovog stvaralačkog opusa i definiranju njegovog umjetničkog profila te smještanju u vremenski, prostorni i kulturno-umjetnički kontekst. Kao što su Pavuša Vežić i Predrag Marković kao recenzenti knjige istaknuli, iz dugogodišnjih autorovih terenskih i arhivskih istraživanja te kritičkog proučavanja postojećih spoznaja o majstoru i njegovom djelovanju, kako u Hrvatskoj tako i u Italiji - zemlji iz koje potječe, iznjedrila se prva znanstveno utemeljena monografija o najznačajnijem dalmatinskom kiparu druge polovine 14. stoljeća.

Knjiga je mekog uveza i srednjeg formata, dimenzija 28 x 23 cm, te je opremljena kvalitetnim likovnim priložima koji broje 57 ilustracija, uglavnom fotografija u boji. Njihovo autorstvo u najvećoj mjeri pripada autoru monografije, dok su za manji dio korištenog fotografskog materijala zaslužni Zoran Alajbeg, Živko Bačić i Ivan Josipović koji ujedno potpisuje i uredništvo knjige. Pomno odabrani likovni prilozi uglavnom korektno prate i ilustriraju tekst dvaju poglavlja posvećenih opusu i umjetničkom profilu majstora, što olakšava „iščitavanje” ključnih formalno-stilskih elemenata pojedinačnih djela ali i stvaranje vizualne komunikacije koja čitatelju omogućava jednostavnije praćenje i razumijevanje napisane riječi. Iz samog sadržaja primjetna je jasna i pregledna struktura knjige čijih je 108 stranica teksta podijeljeno na ukupno četiri poglavlja popraćena priložima, opširnim sažetkom na engleskom jeziku, dvojezičnim popisom ilustracija, izvorima i literaturom te kratkim izvadcima iz recenzija.

Naslov knjige *Zadarski kipar i graditelj Pavao Vanucijev iz Sulmone* pomalo je intrigantan jer majstora očitog

talijanskog porijekla određuje kao zadarskog umjetnika, ali je on posve opravdan posljednjom rečenicom iz auto-rove biografije kojom knjiga završava, a koja na simboličkoj razini zaokružuje koncept monografije dajući tako legitimno objašnjenje naslova djela. Naime, usporedbom opusa Pavla iz Sulmone s opusom dvaju značajnih zadarskih gotičkih umjetnika doseljenih s prostora Apeninskog poluotoka – Menegela Ivanova de Canalija iz Venecije i Francesca iz Milana – autor dolazi do konstatacije kako upravo koncentracija temeljnog opusa spomenutih majstora na prostoru Zadra i okolice svu trojicu čini zadarskim umjetnicima u punom smislu te riječi.

U uvodnom poglavlju, *Uvod (fortuna critica)*, kao što sam naslov sugerira, autor donosi povijest istraživanja u kojem kronološki navodi iscrpan popis hrvatskih i talijanskih autora koji su se u svom znanstvenom radu dotaknuli ličnosti i/ili djela majstora Pavla Vanucijeva iz Sulmone, te ističe znanstveni doprinos svakoga od njih u procesu definiranja spoznaja i formiranja slike o Pavlovu liku i djelu. *Fortuna critica* započinje spomenom Vitaliana Brunellija koji je 1913. godine u stručnu literaturu uveo ime Pavla Vanucijeva iz Sulmone, a završava spoznajama Marijana Bradanovića koji je 2007. godine uz majstora usputno vezao nadgrobnu ploču biskupa Ivana u katedrali u Krku. Osim spomenute dvojice autora navedeni su i svi oni koji su se u vremenskom procjepu od gotovo stotinjak godina ciljano ili tek sporadično bavili istom temom, pa su tako u uvodnom dijelu sasvim zasluženo spomenuti Antonio Teja, Cvito Fisković, Kruno Prijatelj, Pavuša Vežić, Ivo Petricioli, Adriano Ghisetti Giavarina i sam Emil Hilje. S posebnim je naglaskom istaknuta važnost uloge akademika Ive Petriciolija u svojevrsnom zaokruživanju majstorova opusa, rasvjetljavanju nedoumice o mjestu njegova porijekla, ali i približavanju dotadašnjih spoznaja o umjetnikovom djelovanju talijanskoj stručnoj javnosti. Time je stvorena pogodna klima za izradu prve kritičko-analitičke znanstvene sinteze o djelatnosti Pavla Vanucijeva iz Sulmone prezentirane u vidu monografije čije autorstvo potpisuje Emil Hilje.

Drugo poglavlje, *Arhivski podatci*, posvećeno je vrlo pedantnom navođenju i tumačenju već poznatih, ali i onih dosad neobjavljenih arhivskih izvora o Pavlu iz Sulmone, poredanih kronološkim redom od najranijeg prema najnovijem datumu. Njihovim je proučavanjem autor utvrdio kako se u arhivskoj građi zadarskog Državnog arhiva Pavao spominje ukupno dvadeset i četiri puta, u periodu od 1386. - 1400. godine, s podužom pauzom od šest godina (1392. - 1397.) kada boravi izvan Zadra – najvjerojatnije u Pagu. Tumačenjem pojedinih bilježničkih zapisa Hilje vrlo oprezno konstruira određene pretpostavke o Pavlovom umjetničkom djelovanju

i odnosu s pojedinim suvremenima – svojim pomoćnicima, drugim umjetnicima i imućnijim građanima koji u to vrijeme žive u gradu i okolici – čime rasvjetljava krug ljudi s kojima je majstor bio u doticaju te otvara pitanje potencijalnih kiparskih i graditeljskih ostvarenja o kojima zasad nema nikakvih saznanja. Pritom iznosi posve otvorene hipoteze o mogućem Pavlovom poslovnom angažmanu na kući Gvida Matafara, Kolice de Botono i Petra Monetarija te nadgrobnom spomeniku svetokrševanskog opata Tome de Rose. Ujedno ističe i dodatno osvjetljava Pavlovu već ranije utvrđenu poslovnu suradnju sa slikarom Menegelom Ivanovim de Canalijem i zadarskim protomajstorom Andrijom Desinim, na osnovu čijih je nacрта Pavao izradio neka od svojih najkvalitetnijih djela. Sačuvani ugovori i potpisi majstora zasad sa sigurnošću potvrđuju njegov angažman na ukupno tri kiparska i četiri graditeljska djela, od kojih su danas sačuvana tek tri: pročelje zborne crkve u Starom Gradu na Pagu, apsida crkve Sv. Mihovila u Zadru te djelomično sačuvani nadgrobni spomenik nadbiskupa Nikole Matafara. O umjetnikovom djelovanju na širem prostoru istočne obale Jadrana povijesni izvori zasad šute, no Hilje smatra kako arhivski podaci daju naslutiti da Pavlova djelatnost nije bila ograničena isključivo na grad Zadar, što ostavlja dovoljno prostora novim spoznajama budućih istraživača ove teme. Također ističe kako poznati dokumenti i sačuvana djela svjedoče o tome da je Pavao iz Sulmone svojedobno bio angažiran na najznačajnijim projektima u Zadru i okolici, što govori o njegovom umjetničkom statusu i značaju u okvirima dalmatinske umjetnosti zadnje četvrtine 14. stoljeća.

Treće poglavlje, *Sačuvani opus*, sastoji se od petnaest manjih cjelina u kojima se na kritičko-analitički način obrađuju i formalno-stilski opisuju sva sačuvana djela koja se s većom ili manjom sigurnošću dovode u vezu s Pavlom iz Sulmone. U uvodnom dijelu poglavlja autor naprije utvrđuje tijek identifikacije majstorova opusa, potom poimence navodi sve radove koji su u ranijoj stručnoj literaturi povezivani s Pavlom iz Sulmone, a u konačnici uz njega vrlo oprezno, na razini hipoteze vezuje i tri nova rada. U dosad prihvaćeni opus Hilje ubraja djelomično sačuvani nadgrobni spomenik zadarskog nadbiskupa Nikole Matafara koji potječe iz zadarske katedrale, apsidu i skulptorski ukras pročelja crkve Sv. Mihovila u Zadru, reljef s prikazom *Oplakivanja Krista* koji se čuva u SICU u Zadru, reljef s prikazom Sv. Ane s malom Bogorodicom uzidan u stražnju stranu glavnog oltara crkve Sv. Krševana u Zadru, pročelje i skulptorski ukras pročelja zborne crkve u Starom Gradu na Pagu, nadgrobni spomenik biskupa de Cardinalibusa u nekađšnjoj senjskoj katedrali, reljef s prikazom Sv. Šimuna i

kraljice Elizabete u Narodnom muzeju u Zadru te kipove iz scene *Prikazanja u Hramu* izložene u SICU u Zadru. U grupu djela koja se majstoru ne mogu sa sigurnošću pripisati Hilje uvrštava kip Bogorodice s Djetetom i reljef s prikazom *Agnusa Dei* na portalu Palazzo della Annunziata u Sulmoni, reljef Bogorodice u zvoniku crkve Sv. Krševana u Zadru i nadgrobnni spomenik biskupa Ivana u krčkoj katedrali. Dosad poznatom opusu autor na temelju indicija priključuje i tri nova rada: grb obitelji Fanfogna u lapidariju Narodnog muzeja u Zadru, kostodiju u crkvi Sv. Roka u Rogovu te lik telamona uzidan u kuću na križanju Ulice knezova Šubića Bribirskih i Ulice Dalmatinskog sabora u Zadru. Nakon sistematiziranog uvoda u sadržaj poglavlja slijedi pojedinačna analiza svih navedenih djela, temeljena na formalno-stilskom opisu i povijesnoj kontekstualizaciji proizašoj iz tumačenja arhivskih izvora.

Umjetnički profil naslov je četvrtog poglavlja u kojem autor određuje izvorište stila, likovni izričaj i umjetnički doseg majstora Pavla Vanucijeva iz Sulmone. Na temelju porijekla i specifičnih formalno-stilskih karakteristika Hilje zaključuje kako izvorište Pavlova kiparstva treba tražiti u kiparskom ambijentu rodnoga mu kraja, odnosno u provincijskoj sredini na zapadnoj obali Jadrana u kojoj se tvrdo ukorjenjeni tradicionalni elementi isprepliću s elementima onodobnih novih likovnih strujanja. Stoga autor majstora definira provincijskim kiparom nevelikih umjetničkih sposobnosti i pomalo arhaičnog stila, koji teško dočarava emociju i psihološki karakter, ali vrlo vješto spaja već zastarjele elemente južnotalijanske romanike s gotičkim likovnim spoznajama, pri čemu postiže zamjetnu dozu uvjerljivosti prikaza. Nešto veći upliv gotičkih stilema u pojedinim djelima Pavla iz Sulmone, inače sklonijeg korištenju arhaičnijih oblikovnih i dekorativnih elemenata proizašlih iz romaničke kiparske tradicije Abruzzza i Apulije, Hilje pripisuje kontaktu sa slikarom Menegelom Ivanovim de Canalijem i zlatarom Francescom iz Milana, a u Pavlovoj izravnoj suradnji s Menegelom autor vidi i objašnjenje za očite razlike u izvedbi i kavaliteti djela rađenih prema slikarskom predlošku u odnosu na ostale njegove radove. Osim općih stilskih odrednica Hilje u ovom poglavlju definira i one ključne, specifične morfološke odlike Pavlovihih djela, temeljem kojih mu je i pripisana većina radova iz danas poznatog opusa. Autor pritom ističe izvjesnu vještinu u izvedbi kompozicijskih rješenja ali i brižljivost u oblikovanju draperija i ornamenata, zbog čega ga naziva „majstorom detalja”. U konačnici zaključuje kako je Pavao unatoč osrednjim umjetničkim mogućnostima, a zahvaljujući spretnoj fuziji tradicionalnog i modernog, stvorio osobeni kiparski izričaj blizak i pitak tadašnjim konzer-

vativnim sredinama kakva je bila i ona dalmatinska, u kojoj je Pavao kao najznačajniji kipar druge polovine 14. stoljeća i djelovao.

Prema već ustaljenoj praksi Emila Hilje glavni korpus knjige i u ovoj publikaciji prati prijepis relevantnih arhivskih dokumenata – njih ukupno dvadeset i četiri. Riječ je o ispisima bilježničkih zapisa pisanih latinskim jezikom kojima, poradi lakšeg razumijevanja, prethodi regist na hrvatskom jeziku. Na te se izvore autor poziva u drugom poglavlju te ih ovdje donosi u punoj formi. Osim onih otprije poznatih na svijetlo dana iznosi i tri posve nova dokumenta u kojima se kipar Pavao Vanucijev iz Sulmone spominje kao svjedok.

Nakon navedenih priloga slijedi opširan sažetak knjige na engleskom jeziku, koji navedenu temu može približiti i inozemnoj publici. Njega prati popis ilustracija na hrvatskom i engleskom jeziku te popis korištenih izvora i literature koja broji ukupno stotinu bibliografskih jedinica. Na samom kraju knjige, kao svojevrsan dodatak, objavljeni su kratki isječci iz recenzija već spomenutih recenzenata.

Monografija *Zadarski kipar i graditelj Pavao Vanucijev iz Sulmone* predstavlja sintezu dosadašnjih spoznaja o navedenom majstoru obogaćenih nekim novim, vrlo oprezno iznesenim atribucijama i promišljanjima o mogućim djelima o kojima zasad nema saznanja, a na čijem bi tragu u budućnosti mogla biti temeljena i neka nova istraživanja. Iako je riječ o knjizi prvenstveno namijenjenoj stručnoj javnosti, njena kvalitetna grafičko-tehnička opremljenost te jasna struktura i stil pisanja čine je razumljivom i onima koji se s navedenom temom po prvi put susreću. Zbog uravnoteženosti faktografskih podataka, formalno-stilskih analiza i znanstvenih tumačenja, ovo je djelo pristupačno vrlo širokom krugu korisnika. Jasnoća teksta i nenapadno korištenje bilješki omogućavaju čitatelju da s lakoćom prati sadržaj, dok odmjerene digresije istovremeno pružaju dovoljno poticaja za daljnja promišljanja i proširivanje spoznaja svima onima koji to žele. Budući da autor na sistematičan i logičan način razrađuje temu po poglavljima čineći je lako savladivom, ovo će djelo zasigurno biti koristan priručnik ne samo stručnjacima koji se bave navedenom temom nego i studentima povijesti umjetnosti, ali i široj kulturnoj javnosti. Budući da autor na sistematičan i logičan način razrađuje temu po poglavljima čineći je lako savladivom, ovo će djelo prvenstveno biti korisno stručnjacima i studentima povijesti umjetnosti.